

PRIJEBOJ /KOMPENZACIJA/

Prijeboj ili kompenzacija je jedan od načina prestanka obveza, pod uvjetom da su osobe istovremeno strane dvaju ili više međusobnih obveznih odnosa s time da se svaka od njih u nekim od tih odnosa pojavljuje kao vjerovnik, a u drugima kao dužnik. Stoga, iako nisu ispunjene, te obveze utrnjuju međusobnim obračunavanjem potraživanja koje dužnik ima prema vjerovniku s vjerovnikovim potraživanjem prema dužniku.

Odredbe o prijeboju sadržane su u člancima 336. – 343. Zakona o obveznim odnosima /dalje: ZOO/, koje sadrže pravila o općim uvjetima prijeboja, izjavi o prijeboju, učincima prijeboja i slučajevima kada je prijeboj zakonom isključen.

I. UVODNE NAPOMENE

Pod prijebojem ili kompenzacijom¹ podrazumijeva se takav način prestanka obveznog odnosa, do kojeg dolazi kroz međusobno obračunavanje, prebijanje potraživanja koje dužnik ima prema vjerovniku s onim potraživanjem kojeg vjerovnik ima prema dužniku. Naime, dužnik može izvršiti prijeboj potraživanja koje ima prema vjerovniku s onim što ovaj potražuje od njega, ako oba potraživanja glase na novac ili druga zamjenjive stvari istog roda i iste kakvoće i ako su oba dospjela².

Prijeboj je moguć kao prestanak obveznog odnosa u onim slučajevima kada između istog vjerovnika i dužnika istovremeno postoje međusobna potraživanja, jer je dužnik iz jednog obveznog odnosa istovremeno vjerovnik svojeg vjerovnika temeljem nekog drugog obveznog odnosa. Tada, da ne dolazi do nepotrebnog dvostrukog ispunjenja međusobno postojećih obveza, one se obračunavanjem potpuno ili djelomično prebijaju, već prema tome da li su iste vrijednosti ili različite, zbog toga može doći do potpune ili djelomične kompenzacije. Naime, ako su oba potraživanja koja su predmet prijeboja jednaka, kompenzacija dovodi do njihovog prestanka, a ako to nisu, manje potraživanje utrnjuje dok se veće samo smanjuje za iznos tog manjeg potraživanja, što znači da tada dolazi do djelomične kompenzacije, jer će vjerovnik većeg potraživanja i dalje imati pravo tražiti njegovo namirenje, dakako u dijelu u kojem ono nije prestalo prijebojem.

¹ latinski: compensatio

² Članak 336. Zakona o obveznim odnosima

Prednosti prijeboja kao načina prestanka obveza su očite. Umjesto da se dvije ili više obveza ispune, one utrnjuju na mnogo jednostavniji, brži i jeftiniji način. Do prijeboja dolazi prvenstveno zbog racionalnosti prometnog kretanja i pojednostavljenja prometa, radi izbjegavanja suvišnog dvostrukog ispunjenja a i radi izbjegavanja eventualne insolventnosti protivne strane, pošto ona strana koja je istovremeno dužnik i vjerovnik ima izvjesno osiguranje u onom dijelu imovine svoga dužnika koji je obuhvaćen njezinim protupotraživanjem. Stoga do prestanka obveza putem prijeboja u pravilu dolazi u gospodarskim odnosima, jer su ugovorne strane često u ulozi kupaca ili prodavatelja i u međusobnim su poslovnim odnosima kroz dulje vrijeme.

Do prijeboja može doći na razne načine, stoga razlikujemo jednostranu, ugovornu, zakonsku i sudsku kompenzaciju. Posebna pažnja je ovdje posvećena jednostranoj kompenzaciji koja se u praksi najčešće susreće, a uređena je u člancima 336. do 343. ZOO-a, te se ova kompenzacija detaljnije obrađuje.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. Jedan od zakonom određenih slučajeva prestanka obveza jest i prijeboj. Za prijeboj je potrebno da jedna strana izjavi drugoj da provodi prijeboj, a nakon izjave o prijeboju smatra se da je prijeboj nastao onog časa kad su se stekli uvjeti za to.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-2208/86 od 17.3.1987.

I.1. PRETPOSTAVKE ZA PRIJEBOJ

Da bi došlo do prijeboja potrebno je da se ispune određene pretpostavke koje su i izričito predviđene u članku 336. ZOO-a:

1) prvenstveno potraživanje i protupotraživanje moraju u trenutku prijeboja pravno postojati, dakle tražbine moraju biti faktično postojati i moraju biti dospjele

2) nadalje potraživanja moraju biti uzajamna, odnosno mora postojati dvostranoobvezni pravni odnos, temeljem kojeg su strane istovremeno međusobni vjerovnici i dužnici. Dakle, sa vjerovnikovim potraživanjem se može prebiti samo potraživanje koje dužnik ima prema vjerovniku, a ne i potraživanje koje prema vjerovniku ima neka treća osoba /tzv. posredna kompenzacija/, jer takav prijeboj u pravilu nije dopušten.

Navedeno pravilo ima neke izuzetke, tako jamac može izvršiti prijeboj dužnikove obveze prema vjerovniku s dužnikovim potraživanjem od vjerovnika,³ to njegovo

³ Članak 338. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

temelji se na odredbama članka 1009. stavak 1. i 2. ZOO koje propisuju da jamac može istaći protiv vjerovnikova zahtjeva sve prigovore glavnog dužnika (isključujući čisto osobne dužnikove prigovore), pa i onaj prijeboja, time da eventualno dužnikovo odricanje od tih prigovora nema učinak prema jamcu. S druge strane, dužnik ne može izvršiti prijeboj onoga što duguje vjerovniku s onim što vjerovnik duguje njegovom jamcu⁴, stoga tu postoji zahtjev za uzajamnošću⁵.

3) pored navedenog potraživanja koja imaju stranke moraju biti istovrsna, odnosno činidbe njihovih obveza moraju biti generične i sastojati se u zamjenjivim stvarima istog roda, kao npr. novac, žito, brašno. Istovrsna potraživanja moraju imati i istu kvalitetu. No, potraživanja ne moraju potjecati iz iste pravne osnove, jer se za jednostrani prijeboj ne traži da postoji tzv. koneksitet potraživanja. Ova istovrsnost je uvjet za prijeboj, jer se zahtjeva da stranke izvršenim prebijanjem postignu isto ono što bi postigli i stvarnim neposrednim ispunjenjem obveze, a to se može ostvariti samo točnim izvršenjem sadržaja postojeće obveze. U pravnoj teoriji i praksi je sporno da li su istorodna potraživanja koja glase na različite valute (npr. jedno je izraženo u kunama, a drugo u eurima). Neki smatraju⁶ da se i takva novčana potraživanja mogu prebiti, dok su drugi suprotnog⁷ mišljenja.

4) daljnji uvjet za prijeboj je u tome da su pravno postojeća, uzajamna i istovrsna potraživanja istovremeno i dospjela, odnosno da su rokovi za dobrovoljno ispunjenje postojećih obveza već nastupili i kod potraživanja i protupotraživanja pošto se radi o dvostrukom ispunjenju međusobno postojećih obveza. Dospjelim smatramo ono potraživanje čije ispunjenje vjerovnik već može zahtijevati od dužnika.

5) Potraživanja moraju biti podobna za prijeboj. U određenom je broju slučajeva, kompenzacija zakonom isključena, mada su inače ispunjene sve pretpostavke za nju. Razlozi za nedopustivost prijeboja nisu u svim slučajevima isti⁸.

Slijedom navedenog proizlazi da zakon kao uvjete za prijeboj postavlja zahtjeve da su potraživanja pravno postojeća, uzajamna, istovrsna i dospjela. Stoga se ne postavljaju uvjeti da postoji koneksitet potraživanja odnosno da potraživanja moraju potjecati iz iste pravne osnove. Isto tako ne postavlja se kao uvjet pretpostavka likvidnosti potraživanja odnosno da prebijajuća potraživanja budu nedvojbeni i nesporni u pogledu pravnih osnova i visine. Isto tako ne stavlja se

⁴ Članak 338. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

⁵ o ostalim iznimkama vidi pod ad. III Odsutnost uzajamnosti

⁶ Tako npr. Vizner, Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, 2. knjiga, str. 1237. i sl.

⁷ Tako npr. Eraković, Kompenzacijska izjava i prigovor radi prebijanja, str. 436. i sl.

⁸ vidi kasnije pod ad. VI. Isključenje prijeboja

zahtjev da potraživanja budu utuživa odnosno da su potraživanja zaštićena još uvijek tužbom.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. Nema zapreke da se prijebom izvrši s potraživanjem s naslova verzijskog zahtjeva osobe koja je snosila troškove uzdržavanja.

Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-1794/92 od 18.11.1992.

2. Tražbina koja je već utvrđena pravomoćnom sudskom presudom može se staviti u prijebom s tražbinom o kojoj se vodi parnica ako su ispunjeni i ostali uvjeti kompenzacije.

Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-508/80 od 14.5.1980.

3. Između dospjelih novčanih potraživanja, od kojih jedno proizlazi iz zajamske pogodbe, a drugo s naslova naknade štete, smije se izvršiti prijebom.

Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-1063/93 od 12.1.1984.

II. IZJAVA O PRIJEBOJU

Prijebom ne nastaje čim se steknu uvjeti za to, nego je potrebno da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebom⁹. Stoga, nije dovoljno da su ispunjene zakonske pretpostavke za prijebom već da bi nastao prijebom potrebno je da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebom. Dakle, potrebna je jednostrana izjava volje o namjeravanom prebicanju, koju izjavljuje dužnik, samoinicijativno zahtijevajući od vjerovnika da se njihova međusobna potraživanja prebiku, ili se isto to postiže prigovorom prebicanja ako vjerovnik zahtjeva od dužnika ispunjenje svog potraživanja.

Po hrvatskom pravu, nije za nastanak prijeboma dovoljno da se susrelo kompenzabilno potraživanje s isto takvim protupotraživanjem, jer taj susret ne dovodi automatski do prijeboma. Čak štoviše, usprkos postojanju potraživanja i protupotraživanja podobnih za kompenzaciju, do nje ne mora doći, jer ona zavisi o stranačkoj volji. No, ne mora postojati sporazum stranaka, već je neophodno i dovoljno da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebom. Zato se takva kompenzacija i naziva jednostranom. Za davanje izjave o prijebomu nije propisana nikakva posebna forma, a nakon što je takva izjava dana, doći će do prijeboma, dakako ako su se ispunile i ostale pretpostavke za to, neovisno o tome da li se druga strana slaže s time.

Ali, nakon izjave o prijebomu smatra se da je prijebom nastao onog časa kad su se stekli uvjeti za to.¹⁰ Dakle, pravni učinak kompenzacije nastaje onog trenutka

⁹ Članak 337. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

¹⁰ Članak 337. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

kada su se stekli uvjeti za kompenzaciju, stoga ona djeluje retroaktivno,¹¹ ne od trenutka izjave već od onog trenutka kada su ispunjeni svi uvjeti po zakonu da bi mogla nastupiti kompenzacija. Ovaj retroaktivni učinak dovodi do prestanka potraživanja i protupotraživanja u trenutku kada su postala kompenzabilna /ex tunc/, a u slučaju da su potraživanja različitih veličina nastupa razmjerno smanjenje većeg potraživanja dok ono manje u potpunosti prestaje. Pored toga istovremeno prestaju i sporedna prava kao što su jamstvo, zalog te prestaju dalje teći kamate i dr., te također otpada mogućnost dolaska u zakašnjenje ispunjenja.

IZ SUDSKE PRAKSE

1. Za prestanak tražbine prijebom potrebno je, ako su inače ispunjene pretpostavke za prijebom da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebom, ali prijebom ne nastaje izjavom, već onog trenutka kada su se stekli uvjeti za to.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1058/94 od 17.1.1995.

2. Prijebom ne nastaje čim se steknu uvjeti za to, nego je potrebno da jedna strana izjavi drugoj da obavlja prijebom. Nakon izjave o prijebomu smatra se da je prijebom nastao onoga časa kad su se stekli uvjeti za to.

Tužitelj traži isplatu kamata po dva obračuna kamata i to od 22.6.1990. i 21.8.1990., dok tuženi traži kamate po dva obračuna kamata i to od 23.1.1991. godine. Slijedom navedenog potraživanja su se susrela prije podnošenja tužbe, tj. prije 21.2.1991. godine.

Uvjeti za prijebom su se stekli prije podnošenja tužbe, stoga nema značaja da su se stranke o prijebomu sporazumjele tek 14.4.1991. godine, jer je i tužitelj bio slobodan dati izjavu o prijebomu pa do parnice ne bi ni došlo. Kako je, prijebom nastao onog časa kad su se potraživanja stranaka susrela, a to je bilo prije dana utuženja, tužitelju ne pripada pravo na procesne kamate od dana tužbe pa du dana kada je tuženi proveo kompenzaciju.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1081/95 od 13.6.1995.

3. Prijebom nastaje izjavom jedne strane drugoj da vrši prijebom. Ta izjava može biti učinjena bilo usmeno ili pismeno. Nakon izjave o prijebomu smatra se da je prijebom nastao onog trenutka kada su se stekli uvjeti za to.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-3496/95 od 14.5.1996.

4. Osim općih uvjeta koji moraju biti ispunjeni da bi obveza prestala prijebom, potrebno je i da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebom, pri čemu nije važno to što je druga strana izjavila da ne pristaje na prijebom.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1835/91 od 18.6.1991.

5. U slučaju prestanka obveze prijebom, zatezne kamate ne teku do trenutka kada je jedna strana izjavila drugoj da vrši prijebom, već do trenutka kada su se stekli uvjeti za prijebom, jer su obveze u tom trenutku prestale.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-168/95 od 21.2.1995.

¹¹ lat. ex tunc

II.1. VRSTE KOMPENZACIJA

Do prijeboja može doći voljom jedne ili obje stranke, po sili zakona ili na osnovu sudske odluke, pa s obzirom na to razlikujemo: jednostranu, ugovornu, zakonsku i sudsku kompenzaciju. Kod svake pojedine kompenzacije donekle se razlikuju potrebni uvjeti i načini nastanka, no uvijek dovode do prestanka međusobnih obveza subjekata u kompenzaciji.

1. UGOVORNA KOMPENZACIJA¹²

Ugovorne strane su slobodne u uređivanju svojih obveznih odnosa, stoga se mogu i sporazumjeti o prijeboju svojih međusobnih potraživanja putem novo sklopljenog ugovora. Tu ni jedna od stranaka nije prisiljena na kompenzaciju već do nje dolazi dobrovoljno, pa u pogledu nje nema onih ograničenja koja postoje kod jednostrane kompenzacije. Potraživanja moraju, biti uzajamna, ali nije potrebno niti da su istorodna niti dospjela, a nema zapreke prijeboju ni zastarjelih potraživanja. Učinci ugovornog prijeboja ne nastupaju od trenutka kad su se ostvarile pretpostavke, već od trenutka koji stranke odrede u svom sporazumu,¹³ a ako u njemu nisu ništa o tome odredile, kompenzacija proizvodi učinke od trenutka sklapanja sporazuma.

2. JEDNOSTRANA KOMPENZACIJA

Za ovu je kompenzaciju dovoljno da se ispune zakonom predviđeni uvjeti za prijeboj te da jedna strana izjavi drugoj da vrši prebijanje svog potraživanja s onim potraživanjem koje prema njoj ima druga strana. Nakon izjave o prijeboju smatra se da je prijeboj nastao onog časa kad su se stekli uvjeti za to.

IZ SUDSKE PRASKE:

1. Prijebroj ne nastaje u trenutku kada je dana izjava o prijeboju već onog trenutka kada su se stekli uvjeti za to.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-2892/90 od 20.11.1990.

¹² lat. *comensatio voluntaria*

¹³ lat. *patcum de compensando*

3. ZAKONSKA KOMPENZACIJA¹⁴

Kod zakonske kompenzacije do prestanka obveza dolazi čim su se susrela dva kompenzabilna potraživanja, bez bilo kakve aktivnosti stranaka, pa čak i protiv njihove volje. Taj način prijeboja predviđen je u nekim pravima¹⁵, ali ne i u hrvatskom.

4. SUDSKA KOMPENZACIJA¹⁶

Do ove vrste kompenzacije dolazi temeljem odluke suda, povodom istaknutog prigovora tuženika u već postojećoj parnici. Naime, tuženik može izjaviti da ne osporava osnovanost tužiteljevog potraživanja prema njemu, ali da ima i on određeno potraživanje prema tužitelju, zbog čega zahtjeva od suda da sudskom odlukom izvrši prebijanje ovih međusobnih potraživanja uz odbijanje tužbenog zahtjeva. Ovo je kompenzacijski prigovor koji ima procesnopavni karakter, jer kompenzacija ne nastaje temeljem tuženikovog prigovora nego temeljem odluke suda, nakon što sud primi tuženikov prigovor prijeboja i utvrdi postojanje uvjeta za predloženo prebijanje.

Izjava o prebijanju dana u parnici je parnična radnja i neposredno ne proizvodi nikakvih materijalnopravni učinak. Ako se parnica ne okonča meritornom odlukom, prigovor radi prebijanja ostat će bez pravnih posljedica. Stranka može taj prigovor i opozvati, budući da je on isključivo parnična radnja. Prigovor radi prebijanja nema karakter izjave o građanskopravnoj kompenzaciji, pa i nakon što je on istaknut egzistiraju i dalje kako tužiteljevo potraživanje tako i tuženikovo protupotraživanje. Izreka presude sadrži uz ostalo i odluku o postojanju ili nepostojanju potraživanja istaknutog radi prebijanja,¹⁷ stoga se radi tuženikovom procesno-pravnom zahtjevu o kome sud odlučuje jednako kao i o zahtjevu tužitelja. Ipak, svrha prigovora radi prebijanja je ograničena na to da spriječi tužiteljev uspjeh u parnici, što dovodi do određenim procesno-pravnim posljedicama. Ako je tuženikovo protupotraživanje veće od tužiteljevog potraživanja, o postojanju tog protupotraživanja koje je tuženik istakao prigovorom radi prebijanja, sud može odlučivati samo do iznosa tužiteljevog potraživanja, a nije ovlašten u takvom slučaju donijeti presudu kojom tužitelju nalaže izvršenje kakve činidbe.

¹⁴ lat. *compensatio ex lege*

¹⁵ npr. u francuskom – v. čl. 1290. francuskog Građanskog zakonika.

¹⁶ lat. *compensatio necessaria*

¹⁷ Članak 338. stavak 3. Zakona o parničnom postupku

Tuženik može istaknuti u parničnom postupku osim prigovora prijebija i kompenzacijsku protutužbu,¹⁸ jer se zahtjev protutužbe i tužbeni zahtjev mogu prebiti. U teoriji je sporno da li sud, kad nađe da su osnovani kako zahtjev tužbe tako i onaj kompenzabilne protutužbe, treba utvrditi postojanje potraživanja i protupotraživanja, te ih konstitutivnom odlukom prebiti, ili pak treba donijeti dvije kondemnatorne odluke (jednu o tužbenom, a drugu o protutužbenom zahtjevu), što znači da tada ne bi ni došlo do prijebija u parničnom postupku, već eventualno nakon njegovog okončanja (npr. u ovršnom postupku). Neki autori¹⁹ smatraju da povodom protutužbe sud nije ovlašten vršiti prijebij, jer to od njega nitko nije ni tražio, budući da se kompenzabilnom protutužbom traži kondemnatorna zaštita. Zato bi sud prekoračio protutužbeni zahtjev kad bi izvršio prijebij, jer on smije odlučivati samo u granicama zahtjeva koji su stavljeni u postupku. Drugi pak pisci drže²⁰ da pri odlučivanju povodom kompenzabilne protutužbe sud treba postupiti jednako kao i kad se radi o prigovoru radi prebijanja ako ocijeni da je i tužbeni i protutužbeni zahtjev osnovan. Prema tome, sud će u takvom slučaju konstitutivnom presudom izvršiti prijebij, time da ako se pokaže da prijebijem nije prestalo u cijelosti postojati potraživanje istaknuto bilo u tužbi bilo u protutužbi, ostatak će se kondemnatornom presudom dosuditi stranci čije je potraživanje veće²¹.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. Dužnik ima pravo prebiti /kompenzirati/ potraživanja koja ima prema vjerovniku s onima što ih vjerovnik potražuje od njega ako su oba potraživanja kompenzibilna /npr. ako su oba potraživanja novčana i ako su dospjela/. Međutim, prijebij ne nastaje sam po sebi čim se za to steknu uvjeti, tj. u tome nema automatizma nego je potrebno djelovanje sudionika i to tako da dužnik nedvojbeno izjavi vjerovniku da provodi prijebij. To je tzv. materijalna kompenzacija /compensatio civilis/ predviđena odredbama čl. 336. i 337. ZOO-a. Postoji i tzv. procesna kompenzacija /compensatio per iudicem/, zapravo tuženikov prigovor stavljen u parnici radi prebijanja tuženikove protutražbine tužiteljevom tražbinom. Tuženik kao dužnik može taj prigovor istaknuti u parničnom postupku samo pred prvostupanjskim sudom, dakle ne i u žalbi.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1344/82 od 25.1.1983.

2. Dužnik koji u parnici istakne prigovor radi prebijanja mora dokazati da prema vjerovniku ima potraživanje koje je istovrsno s vjerovnikovim potraživanjem i da je dospjelo. Prijebij se može izvršiti, ali samo pod uvjetom da potraživanje zaista

¹⁸ Članak 189. stavak 1. Zakona o parničnom postupku

¹⁹ Tako Eraković, Kompenzacijska izjava i prigovor radi prebijanja, str. 483

²⁰ Tako, Vizner, Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, 2. knjiga, str. 1241. i sl.

²¹ Kondemnatorna se presuda dakle može donijeti i u korist tuženika, što kod prigovora radi prebijanja nije slučaj.

i postoji, što u konkretnom slučaju znači da je tuženik trebao dokazati u tijeku postupka osnovu i visinu potraživanja koje stavlja u prijeboj.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-956/94 od 29.11.1994.

3. Ako tuženik u prigovoru izjavi da priznaje tužiteljevo potraživanje, ali da stavlja u prijeboj svoje protupotraživanje, time je dao kompenzacijsku izjavu i slijedom toga tražbine su prestale prije tužbe, kad su se stekli uvjeti za prijeboj.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-2321/90 od 11.12.1990.

4. Tuženik ne može u parnici uspješno istaknuti prigovor radi prebijanja ako je njegovo potraživanje već prije /prije pokretanja parnice/ prestalo prijebojem na temelju tužiteljeve izjave.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-3314/90 od 14.1.1992.

5. Osim prigovora radi prebijanja, istaknutog u parnici dužnik može istaknuti i prigovor da je vjerovnikovo potraživanja prestalo dužnikovom izjavom o prijeboju i izvršenim prijebojem međusobnih potraživanja stranaka.

Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-2184/88 od 24.11.1988.

6. Ako tuženikov prigovor sadrži samo kompenzacijsku izjavu /izjavu da obavlja prijeboj/ upućenu tužitelju, prijeboj je nastao još prije podnošenja tužbe ako su međusobna potraživanja dospjela na naplatu prije podnošenja tužbe. Ako pak tuženik prigovori osnovanosti tužiteljeva tužbenog zahtjeva, ali uz to istakne i prigovor radi prijeboja ako sud ipak utvrdi osnovanost tužiteljevog tužbenog zahtjeva, riječ je o procesnopравnom prigovoru radi prijeboja i tada sud konstitutivnom odlukom prebija tužiteljeva i tuženikova međusobna potraživanja /koja je utvrdio osnovanim/, odnosno prijeboj nastaje sudskom odlukom, a ne tuženikovom voljom jer on nije dao izjavu o prijeboju.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1955/88 od 21.3.1989.

7. Ako se konstitutivna kompenzacijska izjava daje prije ili izvan parnice, tuženik koji se poziva na kompenzaciju može se braniti prigovorom da je tužiteljevo potraživanje doduše nastalo i postojalo, ali da je naknadno prestalo zbog naknadnog nastanka njegovog protupotraživanja prema tužitelju i izjave o kompenzaciji. Sud u takvom slučaju valja odgovoriti samo na tužbeni zahtjev, jer tuženikova zahtjeva nema.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-1367/82 od 24.1.1983.

8. Za prestanak obveze prijebojem ne traži se suglasnost, već je dovoljno da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijeboj. Nakon te izjave smatra se da je prijeboj nastao samog trenutka kada su se stekli uvjeti za to. Tuženik u parnici mora dokazati da su ispunjene pretpostavke za prijeboj tj. mora dokazati da je postojalo njegovo potraživanje prema tužitelju.

Ako je tuženi izjavu o prijeboju dao tužitelju prije podizanja prijedloga za dozvolu izvršenja, kao što proizlazi iz izjave, onda se radi o prigovoru radi prijeboja /civilna kompenzacija, tj. kompenzacija koju je tuženi proveo prije tužbe/, a ako tuženi u ovom sporu ističe prigovor radi kompenzacije /sudska kompenzacija/, to znači da sud svojom odlukom obavlja prijeboj. U svakom slučaju tuženik valjanim dokazima mora dokazati osnovanost svojeg prigovora prijeboja, odnosno prigovora radi prijeboja.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-472/95 od 9.5.1995.

II.2. ZASTARJELO POTRAŽIVANJE

Dug se može prebiti sa zastarjelim potraživanjem samo ako ono još nije bilo zastarjelo u času kad su se stekli uvjeti za prijeboj,²² navedena zakonska odredba izraz je pravila po kojem pravni učinci izjave o prijeboju nastaju u trenutku kada su se stekli uvjeti za prijeboj,²³ a ne kada je dana izjava o prijeboju.

Mogućnost prijeboja, kad su pretpostavke za njega nastale pošto je jedno od potraživanja zastarjelo, zavisi od ponašanja dužnika. On se može ne protiviti tome da se njegovo potraživanje koje nije zastarjelo kompenzira sa zastarjelim protupotraživanjem druge strane te će tada doći do prijeboja. Ako dužnik, međutim, istakne prigovor zastare, prijeboj neće nastati. Naime, ZOO je predvidio da ako su uvjeti za prijeboj nastali pošto je jedno od potraživanja zastarjelo, prijeboj ne nastaje ako je dužnik zastarjelog potraživanja istaknuo prigovor zastare,²⁴ stoga ako nema protivljenja onda ipak nastaje prijeboj. Ovakvo zakonsko rješenje posljedica je odredaba članka 360. stavak 1. i 3. ZOO koje propisuju da zastarom prestaje pravo zahtijevati ispunjenje obveze, ali se sud ne može obazirati na zastaru ako se dužnik nije na nju pozvao.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. U prijeboj se može staviti potraživanje koje nije bilo zastarjelo kada su se stekli uvjeti za prijeboj, pri čemu nije odlučno to što je u momentu izjave o stavljanju u prijeboj nastupila zastara.

Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-2464/90 od 25.4.1991.

2. Dug se može prebiti zastarjelim potraživanjem samo ako ono još nije bilo zastarjelo u času kad su se stekli uvjeti za prijeboj.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-910/95 od 9.5.1995.

II.3. URAČUNAVANJE PRIJEBOJEM

Kad između dvije osobe postoji više obveza koje mogu prestati prijebojem, prijeboj se vrši po pravilima koje vrijede za uračunavanje ispunjenja²⁵. Ovo pravilo se primjenjuje samo u slučaju kada između stranaka postoji više obveza koje mogu prestati prijebojem, a one nisu postigle neki poseban sporazum o načinu i redosljedu prebijanja između više postojećih međusobnih obveza.

²² Članak 339. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

²³ Članak 337. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

²⁴ Članak 339. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

²⁵ Članak 343. Zakona o obveznim odnosima

Naime, kad između istih osoba postoji više srodnih obveza, pa ono što dužnik ispuni nije dovoljno da bi se mogle namiriti sve, onda se, ako ne postoji sporazum vjerovnika i dužnika uračunavanje vrši onim redom koji određuje dužnik najkasnije prilikom ispunjenja.²⁶

Kad nema dužnikove izjave o uračunavanju, obveze se namiruju redom kako je koja dospjela za ispunjenje. Ako je više obveza istovremeno dospjelo, prvo se namiruju one koje su najmanje osigurane, a kad su sve jednako osigurane, prvo se namiruju one koje su dužniku s najvećem teretom. Ako su u svemu prethodno navedenom obveze jednake, namiruju se redom kako su nastale, a ako su istodobno nastale, ono što je dano na ime ispunjenja raspoređuje se na sve obveze razmjerno njihovim iznosima²⁷.

Ako dužnik pored glavnice duguje i kamate i troškove, uračunavanje se vrši tako što se prvo otplaćuju troškovi, zatim kamata i napokon glavnica²⁸.

Dakle, u slučaju kada između stranaka čija potraživanja trebaju prestati prijebom postoji više kompenzabilnih obveza, onda je potrebno utvrditi koje su od njih kompenzirane. U tom slučaju se primjenjuju pravila koja vrijede za uračunavanje ispunjenja, a ona su sadržana u članku 312. i 313. ZOO, a dolaze do primjene samo onda kad kompenzacija ne dovodi do prestanka svih potraživanja one strane prema kojoj se vrši prijebom.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. Ako dužnik nije označio što plaća prilikom ispunjenja, obveze se namiruju redom kako su dospjele na ispunjenje.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-2259/93 od 8.3.1994.

2. Vjerovnik ima pravo uračunati nespecificiranu dužnikovu uplatu po pravilima čl. 312. st. 2.-4. ZOO-a, ali u sporu mora navesti i dokazati koje je svoje potraživanje namirio tom uplatom, jer se u suprotnome smatra da je dužnik podmirio obvezu koju on smatra plaćenom.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-197/89 od 7.11.1989.

3. Odredba čl. 313. ZOO-a uređuje način uračunavanja plaćanja uvijek kada dužnik uz glavicu duguje i kamate i trošak. Vjerovnik ima pravo na primjenu takvog uračunavanja uvijek i bez ispunjenja bilo kakvih uvjeta. Namjena odredbe čl. 313. ZOO-a jest zaštita vjerovnika i poticanje na disciplinu u plaćanju, pa se pravilno ne smije primjenjivati restriktivno tako da štiti dužnika.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-290/95 od 14.2.1995.

²⁶ Članak 312. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

²⁷ Članak 312. stavak 2.-4. Zakona o obveznim odnosima

²⁸ Članak 313. Zakona o obveznim odnosima

III. ODSUTNOST UZAJAMNOSTI

Prethodno je navedeno da je uvjet prijebaja ispunjenje određenih pretpostavki koje su i izričito predviđene u članku 336. ZOO-a, te je kao jedna od pretpostavki navedena uzajamnost potraživanja. Ta pretpostavka zahtjeva da moraju postojati dvostranoobvezni pravni odnos, temeljem kojeg su stranke istovremeno međusobni vjerovnici i dužnici. Dakle, sa vjerovnikovim potraživanjem se može prebiti samo potraživanje koje dužnik ima prema vjerovniku, no to pravilo ipak trpi nekoliko iznimaka.

Tako dužnik ne može izvršiti prijebaj onoga što duguje vjerovniku s onim što vjerovnik duguje njegovu jamcu²⁹. Ali jamac može izvršiti prijebaj dužnikove obveze prema vjerovniku s dužnikovim potraživanjem od vjerovnika.³⁰ Ovakva iznimka, kada ipak ne postoji uzajamnost međusobnih potraživanja je predviđena prvenstveno radi zaštite jamca. Naime, jamac se pored glavnog dužnika obvezuje vjerovniku za uredno ispunjenje dužnikove obveze, te obveza jamca ovisi od obveze glavnog dužnika. Stoga je jamac zainteresiran da obveza glavnog dužnika bude valjano ispunjena, te time da i njegovo jamstvo prestane. Stoga mu zakon daje pravo kompenziranja dužnikove obveze prema vjerovniku s dužnikovim potraživanjem od vjerovnika, kad već sam glavni dužnik nije stavio izjavu o prijebaju.

Ovo pravo jamca je potvrđeno i u odredi članka 1009. stavak 1. i 2. ZOO koja propisuje da jamac može istaći protiv vjerovnikova zahtjeva sve prigovore glavnog dužnika (isključujući čisto osobne dužnikove prigovore), pa i onaj prijebaja, time da eventualno dužnikovo odricanje od tih prigovora nema učinak prema jamcu. Pravni učinak ovakvog prijebaja je prestanak vjerovnikovog potraživanja prema glavnom dužniku, akcesorne jamčeve obveze te prestanak protupotraživanja glavnog dužnika prema vjerovniku.

Pored navedene iznimke, predviđena je i iznimka u slučaju kada postoji osiguranje dužnikove obveze zalogom. Naime, onaj tko je dao svoju stvar u zalog za tuđu obvezu, može zahtijevati od vjerovnika da mu vrati založenu stvar kad se udovolji uvjetima za prestanak te obveze prijebajem te kad vjerovnik propusti svojom krivnjom izvršiti prijebaj.³¹ U ovom slučaju, da bi se mogla primijeniti iznimka potrebno je da zalogodavac nije dužnik već neka treća osoba, te ta osoba mora kad se steknu uvjeti za prijebaj zahtijevati od vjerovnika da joj

²⁹ Članak 338. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

³⁰ Članak 338. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

³¹ Članak 338. stavak 3. Zakona o obveznim odnosima

vрати založenu stvar, jer prijeboj ne nastupa po samom zakonu već je potrebno staviti izjavu o prijebou. U ovom slučaju se zahtjev za povrat stvari izjednačava sa izjavom o prijebou.

Ova iznimka je također predviđena radi zaštite interesa osobe koja nije glavni dužnik ali koja je dala svoju stvar u zalog kao osiguranje podmirenja obveze glavnog dužnika. Naime, kako u trenutku kada se steknu uvjeti za prijebou prestaje glavno potraživanje a s njim i sva sporedna prava, onda je prestalo i založno pravo, na isti način kao što su prestale teći kamate, prestaje jamstvo i dr.

Nadalje iznimka postoji kod prijeboua s utupljenim potraživanjem,³² jer cessus može s tim potraživanjem prebiti i određena svoja potraživanja koja ima prema cedentu, a ne cesionaru. Tako će npr. dužnik moći prebiti i cesionaru ona svoja potraživanja koja je do obavijesti o ustupanju mogao prebiti cedentu³³.

Isto tako iznimka od uzajamnosti postoji kad se radi o pasivnoj solidarnosti, jer solidarni dužnik može potraživanje svojeg sudužnika prema vjerovniku prebiti s vjerovnikovim, ali samo za onoliko koliko iznosi dio duga tog dužnika u solidarnoj obvezi.³⁴ Izvršeni prijebou od strane jednog solidarnog dužnika oslobađa obveze i ostale solidarne dužnike, no ako je solidarni dužnik koji ima protupotraživanje prema vjerovniku propustio istaknuti prijebou, onda ostali solidarni dužnici mogu istaknuti prijebou tih potraživanja, ali u kvantitativno ograničenom iznosu. To ograničene se odnosi samo za onoliko koliko iznosi dio duga tog sudužnika u solidarnoj obvezi. Ovdje dakle dolazi do tzv. posredne kompenzacije,³⁵ koja u pravilu nije dozvoljena, ali je u ovom slučaju radi zaštite interesa ostalih sudužnika iznimno dozvoljena i pravovaljana. Naime, nakon izvršenog prijeboua solidarni dužnik će morati ispuniti preostali dio obveze vjerovniku, no ipak u smanjenom iznosu.

Daljnja iznimka postoji i kod aktivne solidarnosti jer dužnik može izvršiti prijebou svoje obveze i s potraživanjem koje ima, ne prema vjerovniku koji mu zahtijeva ispunjenje, već prema nekom drugom od vjerovnika, ali samo do visine dijela solidarnog potraživanja koje pripada tom vjerovniku.³⁶ Dužnik može izvršiti prijebou svoje obveze s potraživanjem koje ima prema vjerovniku koji mu zahtijeva ispunjenje, no u slučaju ako dužnik ima potraživanje prema nekom drugom solidarnom vjerovniku onda on može isto tako istaknuti prijebou, no samo do visine dijela potraživanja koje pripada tom vjerovniku. U ovom slučaju dakle

³² Članak 340. Zakona o obveznim odnosima

³³ Članak 340. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

³⁴ Članak 415. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

³⁵ lat. *compensatio ex iure tertii*

³⁶ Članak 427. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

dolazi do djelomičnog ispunjenja cjelokupne tražbine putem prijeboja. Naime, ako dužnik nije dao izjavu o prijeboju onom solidarnom vjerovniku prema kojem ima protupotraživanje, onda kada ga drugi solidarni vjerovnik pozove da ispuni obvezu dužnik može izjaviti da vrši prijeboj samo do visine dijela solidarnog potraživanja koje pripada onom vjerovniku koji je njegov dužnik.

IV. PRIJEBOJ S USTUPLJENIM POTRAŽIVANJEM

Cesija³⁷ je ugovor kojim vjerovnik svoju otuđivu tražbinu prenosi na drugu osobu. Stari vjerovnik zove se cedent, novi vjerovnik naziva se cesionar, a dužnik se naziva cesus. Dužnik nije stranka ugovora o cesiji, niti je za valjanost ugovora o cesiji potreban pristanak dužnika, ali je ustupilac dužan obavijestiti dužnika o izvršenom ustupanju.³⁸ Ugovorom o cesiji dužnik ne može biti doveden u teži položaj nego što je bio prema osnovnom ugovoru iz kojeg proistječe potraživanje prema njemu, stoga mu promjena osobe kojoj treba ispuniti tražbinu ne smije stavljati dodatne poteškoće.

Ugovorom o ustupu potraživanja dolazi do promjene vjerovnika, ali se sam sadržaj obveze ne mijenja jer je cesija derivativan i translativan način stjecanja prava. Stoga tražbina na novog vjerovnika prelazi sa cjelokupnim dosadašnjim sadržajem. Između cesionara tj. primaoca potraživanja i cesusa tj. dužnika se uspostavlja odnos koji je prije cesije postojao između cedenta i cesusa, a samom činjenicom cesije dužnik ne smije biti stavljen u gori položaj. Naime, samom činjenicom da je potraživanje ustupljeno, to isto potraživanje je prešlo samo na novu osobu, ali se sadržaj nije promijenio pa dužnik istim ustupom nije stavljen u nepovoljniji položaj niti u povoljniji od onoga položaja u kojem je bio prije ustupa.

Predmetno je još jednom izričito predviđeno u ZOO-u gdje je određeno da cesionar ima prema cesusu ista prava koja je imao i cedent do prijenosa tražbine.³⁹ Kako dužnik nije sudjelovao kod sklapanja ugovora o cesiji stoga može istaći primaocu pored prigovora koje ima prema njemu i one prigovore koje je mogao istaći ustupiocu do časa kad je saznao za ustupanje⁴⁰.

Slijedom navedenog predviđeno je i osnovno pravilo da dužnik ustupljenog potraživanja može prebiti primaocu ona svoja potraživanja koja je do obavijesti o

³⁷ Latinski, *cessio* - ustupanje

³⁸ Članak 438. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

³⁹ Članak 440. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

⁴⁰ Članak 440. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

ustupanju mogao prebiti ustupiocu.⁴¹ Pored toga dužnik može prebiti i ona svoja potraživanja od ustupioca koja je stekao prije obavijesti o ustupanju, a čiji rok za ispunjenje nije bio dospio u času kad je obaviješten o ustupanju, ali samo ako taj rok pada prije roka za ispunjenje ustupljenog potraživanja ili u isto vrijeme⁴².

Za valjanost ugovora o cesiji nije potreban pristanak dužnika, ali je ustupilac dužan obavijestiti dužnika o izvršenom ustupanju,⁴³ ta obavijest, odnosno notifikacija je nužna kako bi sam dužnik znao kome treba ispuniti tražbinu. Isto tako trenutak primitka obavijesti je bitan jer dužnik može staviti u prijeboj samo potraživanja koja je prema starom vjerovniku imao prije primitka obavijesti, a ne i ona koja je stekao nakon tog trenutka.

Pored toga ta obavijest je važna i radi toga da bi dužnik mogao dati svoj pristanak na predmetno ustupanje. Naime, dužnik koje je bez rezerve izjavio primaocu da pristaje na ustupanje ne može mu više prebiti nikakvo svoje potraživanje od ustupioca⁴⁴. Da bi mogao zadržati položaj kakav bi imao da i nije došlo do cesije, dužnik se mora korektno odnositi prema cesionaru, a tako se on ne bi ponašao kad bi najprije ovome izrazio svoj pristanak na ustupanje, a onda nakon toga pokušao s ustupljenim potraživanjem prebiti neko svoje potraživanje koje ima prema cedentu.

Ako je ustupljeno potraživanje upisano u javne knjige, dužnik može izvršiti prijeboj primaocu samo ako je njegovo potraživanje upisano kod ustupljenog potraživanja ili ako je primalac obaviješten prilikom ustupanja o postojanju tog potraživanja.⁴⁵ Ovo pravilo je predviđeno radi pravila o povjerenju u javne knjige, stoga je za valjano prebijanje ustupljenog hipotekarnog potraživanja potrebno da je i dužnikovo protupotraživanje upisano u javnim knjigama odnosno da je cesionar bio prilikom ustupanja obaviješten da postoji dužnikovo protupotraživanje. Ovo pravilo je predviđeno radi zaštite savjesnog primaoca tj. cesionara koji očekuje da ustupljeno hipotekarno potraživanje prema dužniku stvarno i postoji, a ne da će zbog prijeboja potraživanja između cesusa i cedenta ono prestati.

IZ SUDSKE PRAKSE:

1. Dužnik može izvršiti prijeboj potraživanja koja ima prema vjerovniku s onim što ovaj potražuje od njega, ako su oba potraživanja istovrsna i dospjela. Za

⁴¹ Članak 340. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

⁴² Članak 340. stavak 2. Zakona o obveznim odnosima

⁴³ Članak 438. stavak 1. Zakona o obveznim odnosima

⁴⁴ Članak 340. stavak 3. Zakona o obveznim odnosima

⁴⁵ Članak 340. stavak 4. Zakona o obveznim odnosima

prestanak obveza potrebno je još da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijeboj. Nakon izjave o prijeboju smatra se da je prijeboj nastao onog momenta kad su se stekli uvjeti za to. Pristanak druge strane nije potreban.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, PŽ-664/93 od 12.12.1993.

V. ISKLJUČENJE PRIJEBOJA

U određenim slučajevima, iako su ispunjene ostale zakonske pretpostavke za prijeboj ipak potraživanja ne mogu prestati prijebojem. To su slučajevi kada je prijeboj izrijekom zakonom isključen te kada postoji zabrana na potraživanju druge osobe. Te iznimke su predviđene člankom 341. i 342. Zakona o obveznim odnosima te člankom 27. Zakona o platnom prometu u zemlji.

No, većina predviđenih zabrana prebijanja će se primjenjivati sam onda kada dužnik predlaže prebijanje a vjerovnik se tome usprotivi pozivajući se na zakonske propise, po kojima ne može doći do prijeboja iako su ispunjene ostale pretpostavke za prijeboj.

Tako ne može prestati prijebojem potraživanje koje se ne može zaplijeniti.⁴⁶ U pitanju su potraživanja koja ne mogu biti predmet ovrhe. Koja su to potraživanja regulirano je u Ovršnom zakonu, time da su u njegovom članu 148. navedena potraživanja koja su izuzeta od ovrhe, a u članu 149. ona u odnosu na koje je ovrha ograničena. Prijeboj u ovom slučaju nije dopušten da bi se vjerovnik zaštitio od eventualnog ekonomskog uništenja i očuvala njegova materijalna i socijalna sigurnost. Pored toga ne mogu se staviti u prijeboj već odranije založena ili zaplijenjena potraživanja, zatim ona na kojima postoji pravo plodouživanja u korist neke treće osobe i slično.

Pored toga ne može se staviti u prijeboj potraživanje stvari ili vrijednosti stvari koje su dužniku bile dane na čuvanje ili na posudbu ili koje je dužnik uzeo bespravno ili ih bespravno zadržao.⁴⁷ Stvar se daje na čuvanje ili u posudbu u očekivanju da će u određeno vrijeme biti vraćena, pa se zato onaj kome je stvar predana treba ponašati u skladu s tim očekivanjem, jer se ti ugovori temelje na odnosu povjerenja. Kad bi mu se dozvolilo da, umjesto da je vrati, stvar zadrži za sebe pozivom na to da i on ima istorodno potraživanje prema onome tko mu je stvar predao, time bi se osujetila svrhe sklapanja ugovor o ostavi odnosno

⁴⁶ Članak 341. stavak 1. točka 1. Zakona o obveznim odnosima

⁴⁷ Članak 341. stavak 1. točka 2. Zakona o obveznim odnosima

posudbi. S druge strane, tolerirati prijeboj kad su u pitanju stvari bespravno uzete ili zadržane značilo bi pružanje zaštite protupravnom ponašanju dužnika.

Daljnje isključenje prijeboja dolazi u slučaju kada je potraživanje nastalo namjernim uzrokoivanjem štete.⁴⁸ Tim se pravilom želi otkloniti mogućnost da stranaka koje su namjerno uzrokovali štetu, mogu putem prijeboja izvršiti svoju obvezu prema drugoj strani.

Isto tako je prijeboj isključen u slučaju potraživanje naknade štete nanosene oštećenjem zdravlja ili uzrokoivanjem smrti.⁴⁹ U ovom slučaju je iznimka predviđena, jer je šteta nanosena na takvim ljudskim dobrima, čija zaštita po shvaćanju zakonodavca opravdava vjerovnikov zahtjev da mu se potraživanje namiri, iako i on sam dužniku mora namiriti njegovo potraživanje.

Također ne može doći do prijeboja u slučaju da jedno od potraživanja potječe iz zakonske obveze uzdržavanja.⁵⁰ U smislu propisa koji reguliraju obiteljske odnose ta obveza u pravilu postoji samo prema osobama kojima je alimentacija zaista potrebna, stoga kad bi davatelj uzdržavanja alimentaciono potraživanje primaoca uzdržavanja mogao kompenzirati s nekim svojim potraživanjem prema njemu, egzistencija primatelja uzdržavanja bila bi ugrožena.

Određene vrste potraživanja se ne mogu uvijek staviti u prijeboj. Tako, se potraživanja naknade nematerijalne štete može kompenzirati samo ukoliko je priznato pravomoćnom odlukom ili pismenim sporazumom.⁵¹ Naime, predmetna potraživanja se do trenutka donošenja pravomoćne sudske odluke ili pismenog sporazuma smatraju strogo osobnim pravima te stoga ne mogu biti predmetom pravnog prometa, niti mogu preći na nasljednike ukoliko tužitelj umre u tijeku postupka.

Pored prethodno navedenih slučajeva kada potraživanje ne može prestati prijebojem, a koji slučajevi su predviđeni radi zaštite interesa jedne od stranaka u prijeboju postoje i slučajevi kada je prijeboj isključen, no radi zaštite trećih osoba. To je slučaj kada postoji zabrana na potraživanju druge strane, stoga dužnik ne može vršiti prijeboj ako je njegovo potraživanje dospjelo tek pošto je netko treći stavio zabranu na vjerovnikovo potraživanje prema njemu.⁵² Radi se o zabrani do koje dolazi u ovršnom postupku, npr. kod ovrhe na novčanom potraživanju

⁴⁸ Članak 341. stavak 1. točka 3. Zakona o obveznim odnosima

⁴⁹ Članak 341. stavak 1. točka 4. Zakona o obveznim odnosima

⁵⁰ Članak 341. stavak 1. točka 5. Zakona o obveznim odnosima

⁵¹ Članak 204. Zakona o obveznim odnosima

⁵² Članak 342. Zakona o obveznim odnosima

ovršenika. Jedan od učinaka pljenidbe potraživanja je i taj da ovršenikovom dužniku nije više dopušteno da to potraživanje namiri ovršeniku, jer bi u protivnom bilo onemogućeno ostvarenje svrhe zbog koje je pokrenut ovršni postupak. Nakon pljenidbe potraživanja slijedit će njegov prijenos na osobu koja je pokrenula ovršni postupak bilo radi naplate bilo umjesto isplate, pa će ta osoba, a ne dotadašnji vjerovnik, naplatiti potraživanje. Kako da su pravne posljedice prijeloja iste kao i namirenja, ova odredba onemogućava dužniku da prijelojem dovede do prestanka vjerovnikovog potraživanja na koje je netko treći već stavio zabranu. Međutim, mogućnost da dužnik izvrši kompenzaciju svog protupotraživanja s takvim vjerovnikovim potraživanjem isključena je samo onda, ako je njegovo protupotraživanje dospjelo nakon što je stavljena zabrana na vjerovnikovo potraživanje. Ako je dužnikovo protupotraživanje dospjelo prije tog momenta, nema zapreke prijeloju, što je posljedica pravnih učinaka izjave o prijeloju.

Pored ovih zabrana prijeloja Zakon o platnom prometu u zemlji u svojim odredbama o obračunskom plaćanju sadrži i zakonsku zabranu vršenja prijeloja, te nepoštivanje te zabrane dovodi do ništavosti ugovora o prijeloju. Obračunsko plaćanje je namira međusobnih novčanih obveza i potraživanja između sudionika bez uporabe novca, a ono se obavlja kompenzacijom, cesijom, asignacijom, preuzimanjem duga te drugim oblicima međusobnih namira obveza i potraživanja⁵³. No, poslovni subjekt ne može obavljati obračunsko plaćanje ako na računu za redovno poslovanje ima evidentirane nenamirene dospjele obveze.⁵⁴ Dakle, temeljem ove prisilne zakonske odredbe, u slučaju kada jedan od sudionika u prijeloju ima na svom računu za redovno poslovanje evidentirane a nenamirene dospjele obveze, onda je temeljem zakona zabranjeno vršiti plaćanje putem kompenzacije, iako su ispunjene ostale pretpostavke za prijeloj. Na ovaj način se nastojalo spriječiti plaćanja putem kompenzacija sa određenim vjerovnicima, dok bi pravni subjekti izbjegli podmirenje obveza onim pravnim subjektima s kojima nemaju međusobnih obveza.

IZ SUDSKE PRAKSE:

Ugovor o cesiji sklopljen nakon 30. rujna 2000. godine, koji je ugovorio vjerovnik koji ima evidentirane nenamirene obveze na računu u banci je ništav pravni posao koji ne proizvodi pravne učinke.

U smislu čl. 10. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o platnom prometu u zemlji /NN 27/93 i 97/00/ sudionik ne može namirivati obveze asignacijom, cesijom i preuzimanjem duga ukoliko ima evidentirane nenamirene obveze na računu u ovlaštenoj organizaciji. Stoga ukoliko se radi o sklapanju ugovora koji je

⁵³ Članak 26. Zakona o platnom prometu u zemlji

⁵⁴ Članak 27. Zakona o platnom prometu u zemlji

suprotan toj odredbi, onda je riječ o nedopuštenom pravnom poslu koji ne proizvodi učinke.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, Pž-5312/01 od 4.2.2003.

VI. PRIJEBOJ U STEČAJU

Svi vjerovnici dužnika mogu svoja potraživanja ostvarivati samo u okviru stečajnog postupka.⁵⁵ No u slučaju ako je stečajni vjerovnik u vrijeme otvaranja stečajnoga postupka imao, na temelju zakona ili ugovora, pravo na prijeboj, otvaranje stečajnoga postupka je bez utjecaja na to njegovo pravo, stoga on zadržava pravo na prijeboj.⁵⁶ Dakle, osnovno je pravilo da, ako je stečajni vjerovnik u vrijeme otvaranja stečajnog postupka imao na temelju zakona ili ugovora pravo na prijeboj, otvaranje stečajnog postupka je bez utjecaja na to njegovo pravo.

Ako su u vrijeme otvaranja stečajnoga postupka tražbine ili jedna od tražbina koje se imaju prebiti, još pod odgovnim uvjetom ili još nisu dospjele ili tražbine još nisu upravljene na istovrsne činidbe, do prijeboja će doći tek kada za to budu ispunjeni potrebni uvjeti. Tu je isključena primjena odredaba čl. 73. i 74. SZ po kojima nedospjele tražbine dospijevaju otvaranjem stečajnog postupka, a tražbine vezane uz raskidni uvjet se, sve dok uvjet ne nastupi, uzimaju u obzir kao bezuvjetne tražbine. Naime, prijeboj je isključen ako tražbina kojom se prijeboj treba izvršiti postane bezuvjetna i dospjela prije nego što prijeboj postane moguć.⁵⁷

No, u stečaju prijeboj nije isključen time što tražbine glase na različite valute ili obračunske jedinice, ako se te valute ili obračunske jedinice u mjestu isplate tražbine kojom se prijeboj vrši mogu slobodno zamijeniti. Preračunavanje se obavlja prema tečaju koji u mjestu plaćanja vrijedi u vrijeme primitka izjave o prijeboju.⁵⁸ Dakle, kod prijeboja u stečajnom postupku nije uvijek neophodna ni istorodnost potraživanja, jer prijeboj nije isključen time što tražbine glase na različite valute ili obračunske jedinice, ako se te valute ili obračunske jedinice u mjestu isplate tražbine kojom se prijeboj vrši mogu slobodno zamijeniti. Ova iznimka je predviđena iz razloga što se u stečajnom postupku tražbina, neovisno o tome da li je novčana, nenovčana, uvjetna, bezuvjetna, dospjela, nedospjela,

⁵⁵ Članak 96. Stečajnog zakona

⁵⁶ Članak 103. Stečajnog zakona

⁵⁷ Članak 104. stavak 1. Stečajnog zakona

⁵⁸ Članak 104. stavak 2. Stečajnog zakona

da li je tražbina u stranoj valuti ili u kuni, mora izraziti u novčanom ekvivalentu i to u kunama na dan otvaranja stečajnog postupka. Tražbine izražene u stranoj valuti ili u obračunskoj jedinici obračunavaju se u valuti Republike Hrvatske po tečaju mjerodavnom za mjesto plaćanja u vrijeme otvaranja stečajnog postupka,⁵⁹ stoga otvaranjem stečajnog postupka se sva potraživanja po zakonu pretvaraju u potraživanja u kunskoj protuvrijednosti te je na taj način došlo do istorodnosti potraživanja.

Prijeboj nije dopušten temeljem članka 105. Stečajnog zakona u slučaju ako je obveza stečajnoga vjerovnika prema stečajnoj masi nastala tek nakon otvaranja stečajnoga postupka; ako je stečajni vjerovnik svoju tražbinu stekao od drugoga vjerovnika tek nakon otvaranja stečajnoga postupka; ako je stečajni vjerovnik tražbinu stekao ustupom (cesijom) za posljednjih šest mjeseci prije dana otvaranja stečajnoga postupka, a znao je ili morao znati da je dužnik postao nesposoban za plaćanje ili da je protiv njega podnesen prijedlog za otvaranje stečajnoga postupka. Iznimno, prijeboj će biti dopušten ako se radi o tražbini koja je ustupljena u svezi s ispunjenjem neispunjenih ugovora, ili o tražbini koja je oživjela uspješnim pobijanjem pravnoga posla dužnika. Nadalje prijeboj nije dopušten u stečajnom postupku ako je stečajni vjerovnik mogućnost prijeboja stekao pobojnom pravnom radnjom te ako vjerovnik čija se tražbina treba namiriti iz slobodne imovine dužnika, duguje stečajnoj masi.

IZ SUDSKE PRAKSE:

Ako je stečajni vjerovnik u vrijeme otvaranja stečajnog postupka imao pravo na prijeboj, otvaranje stečajnog postupka ne utječe na to njegovo pravo

Ako je stečajni upravitelj ili koji od stečajnih vjerovnika osporio tražbinu, stečajno vijeće će vjerovnika uputiti na parnicu radi utvrđivanja osporene tražbine (čl. 178. st. 1. Stečajnog zakona - u nastavku teksta: SZ). Stečajni vjerovnik ne osporava činjenicu da je na ispitnom ročištu održanom 27. siječnja 2000. godine stečajni upravitelj osporio njegovu tražbinu u iznosu od 10.500,00 kn. Stoga je stečajno vijeće moglo jedino postupiti na način propisan u navedenoj zakonskoj odredbi, tj. vjerovnika uputiti na parnicu radi utvrđivanja osporene tražbine.

Ako je stečajni vjerovnik smatrao da su ispunjene pretpostavke za prijeboj međusobnih tražbina, nije ni trebao podnositi prijavu tražbine u stečajnom postupku. Prema čl. 103. SZ-a, ako je stečajni vjerovnik u vrijeme otvaranja stečajnog postupka imao na temelju zakona ili ugovora pravo na prijeboj, otvaranje stečajnog postupka je bez utjecaja na to njegovo pravo. Prema čl. 336. Zakona o obveznim odnosima (u nastavku teksta: ZOO), dužnik može izvršiti prijeboj potraživanja koja ima prema vjerovniku s onim što ovaj potražuje od njega, a ako oba potraživanja glase na novac ili druge zamjenjive stvari istoga roda i iste kakvoće i ako su oba dospjela. Prijeboj ne nastaje čim su se stekli

⁵⁹ Članak 77. Stečajnog zakona

uvjeti za to, nego je potrebno da jedna strana izjavi drugoj da obavlja prijeboj, a nakon izjave o prijeboju smatra se da je prijeboj nastao onog časa kad su se stekli uvjeti za to (čl. 337. ZOO-a).

Dakle, ako je stečajni vjerovnik smatrao da su bili ispunjeni uvjeti za prijeboj bilo je dovoljno da izjavu o tome da obavlja prijeboj. Vjerovnik u žalbi ističe kako prijeboji nisu provedeni u obostranom interesu. Na temelju navedenih zakonskih odredaba tražbine na temelju prijeboja prestaju prema samom zakonu kad se ispune za to pretpostavke, s tim da je dovoljna izjava jedne strane da obavlja prijeboj, a suglasnost druge strane nije potrebna.

Žalitelj se, međutim, nije koristio tim pravom već je podnio prijavu tražbine u stečajnom postupku, a budući da je stečajni upravitelj osporio tražbinu, stečajno je vijeće ispravno postupilo kad je stečajnog vjerovnika uputilo na parnicu radi utvrđivanja postojanja tražbine.

Visoki trgovački sud Republike Hrvatske, br. Pž-4163/00, od 19. 9. 2000.

VI. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Prijeboj je moguć kao prestanak obveznog odnosa onda kada između istog vjerovnika i dužnika istovremeno postoje međusobna potraživanja, jer je dužnik iz jednog obveznog odnosa istovremeno vjerovnik svojeg vjerovnika temeljem nekog drugog obveznog odnosa. Stoga, da ne dolazi do nepotrebnog dvostrukog ispunjenja međusobno postojećih obveza, one se obračunavanjem potpuno ili djelomično prebijaju, već prema tome a li su iste vrijednosti ili različite, zbog toga može doći do potpune ili djelomične kompenzacije. Ako su oba potraživanja koja su predmet prijeboja jednaka, kompenzacija dovodi do njihovog prestanka, a ako to nisu, manje potraživanje utrnjuje dok se veće samo smanjuje za iznos tog manjeg potraživanja, što znači da tada dolazi do djelomične kompenzacije, jer će vjerovnik većeg potraživanja i dalje imati pravo tražiti njegovo namirenje, dakako u dijelu u kojem ono nije prestalo prijebojem.

No da bi moglo doći do prijeboja potrebno je da se ispune sve pretpostavke odnosno uvjeti za prijeboj. Tako da bi došlo do prijeboja potrebno je da su potraživanja pravno postojeća, uzajamna, istovrsna i dospjela. Pored navedenog, potraživanja moraju biti podobna za prijeboj, jer je u određenim slučajevima kompenzacija zakonom isključena, mada su inače ispunjene sve pretpostavke za nju. Razlozi za nedopustivost prijeboja nisu u svim slučajevima isti, a u određenim slučajevima ovisi i o ponašanju stranaka da li će se pozvati na zakonsku zapreku ili će ipak dopustiti prijeboj.

No, za nastanak prijebaja nije dovoljno da se susrelo kompenzabilno potraživanje s isto takvim protupotraživanjem, jer do prijebaja ne dolazi automatski, već je potrebno da jedna strana dade izjavu drugoj strani da vrši prijebaj. Stoga, prijebaj ovisi o stranačkoj volji, pa do njega ne mora doći iako su ispunjeni svi uvjeti za prijebaj. No, ne mora postojati sporazum stranaka, već je dovoljno da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijebaj. Zato se takva kompenzacija i naziva jednostranom. Za davanje izjave o prijebaju nije propisana nikakva posebna forma, a nakon što je takva izjava dana, doći će do prijebaja, dakako ako su se ispunile i ostale pretpostavke za to, neovisno o tome da li se druga strana slaže s time.

Nakon izjave o prijebaju smatra se da je prijebaj nastao onog časa kad su se stekli uvjeti za to. Dakle, pravni učinak kompenzacije nastaje onog trenutka kada su se stekli uvjeti za kompenzaciju, te ona djeluje retroaktivno, već od onog trenutka kada su ispunjeni svi uvjeti po zakonu da bi mogla nastupiti kompenzacija, a ne od trenutka dane izjave. Ovaj retroaktivni učinak dovodi do prestanka potraživanja i protupotraživanja u trenutku kada su postala kompenzabilna a istovremeno prestaju i sporedna prava kao što su jamstvo, zalog te prestaju dalje teći kamate na ta potraživanja.

POPIS LITERATURE:

1. M. Vedriš – P. Klarić: Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 1995.
2. B. Vizner: Komentar Zakona o obveznim /obligacionim/ odnosima, I, knjiga 2, Zagreb, 1978.
3. A. Eraković, Kompenzacijska izjava i prigovor radi prebijanja, Privreda i pravo, br. 7-8/89, str. 475-986.
4. H. Momčinović: Ugovori obveznog prava, Prva knjiga, Narodne novine, Zagreb, 1987,
5. I. Crnić: Zakon o obveznim odnosima, Organizator, Zagreb, 1996.
6. Petrović Dragoljub, Prestanak obaveza – prijebaj (kompenzacija), Naša zakonitost, br. 9-10/88, str. 1109/1119.
7. Zakon o parničnom postupku - Narodnim novinama RH broj 53/91, 91/92, 112/99 i 117/03
8. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 i 112/99.
9. Zakon o platnom prometu u zemlji, Narodne novine 117/01
10. Stečajni zakon, Narodne novine 44/96, 29/99, 129/00, 123/03 i 197/03.
11. Ovršni zakon, Narodne novine, br. 57/96, 29/99, 173/03 i 194/03
12. www.pravnadatoteka.hr
13. www.sudskapraksa.vsrh.hr

SAŽETAK

Prijeboj ili kompenzacija je jedan od načina prestanka obveza ako su određene osobe istovremeno strane dvaju ili više međusobnih obveznih odnosa time da se svaka od njih u nekim od tih odnosa pojavljuje kao vjerovnik, a u nekim kao dužnik. Stoga, iako nisu ispunjene, obveze utrnjuju međusobnim obračunavanjem potraživanja koje dužnik ima prema vjerovniku s vjerovnikovim potraživanjem prema dužniku.

Odredbe o prijeboju sadržane su u člancima 336. – 343. Zakona o obveznim odnosima /dalje: ZOO/, koje sadrže pravila o općim uvjetima prijeboja, izjavi o prijeboju, učincima prijeboja i slučajevima kada je prijeboj zakonom isključen.